

ЛІТЕРАТУРА.

1. Давидова І. М. Ярослав Геляс / І. М. Давидова. – К.: Мистецтво, 1986. – 186 с.
2. Завалков С. Знаменитий твір Каменяра / С. Завалков. Вільне життя. – 1974. – 6 квітня.
3. Кусенко О. Майстер сцени / І.О. Кусенко. Радянська Україна. – 1984. – 17 листопада.
4. Паламаренко А. Творческий успех / А. Паламаренко // Правда Украины. – 1966. – 12 апреля.
5. Садовська Г., Собуцька В. Два пера – одна любов / Г. Садовська, З. Собуцька. – Тернопіль: Збруч, 2007. – 142 с.
6. Сулименко А. Вечори з українською класикою / А. Сулименко // Український театр. – 1977. – № 4.
7. Ступка Б. Полстолетия на сцене / Д. Ступка // Правда Украины. – 1984. – 18 ноября.

УДК 7.071.2

І. О. КУСЯК

**ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО ТЕАТРУ ХХ СТОЛІТТЯ
ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТВОРЧОСТІ ЯРОСЛАВА ГЕЛЯСА**

У статті проведено аналіз процесу формування українського професійного театру ХХ ст. через призму творчості талановитого режисера, народного артиста України Я. Т. Геляса. Охарактеризовано його основні творчі здобутки та новаторські пошуки в режисерській та акторській майстерності.

Ключові слова: театр, режисер-новатор, актор, героїко-романтичні традиції.

І. О. КУСЯК

**ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ УКРАИНСКОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ТЕАТРА
XX СТОЛЕТИЯ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ТВОРЧЕСТВА ЯРОСЛАВА ГЕЛЯСА**

В статье проведен анализ процесса формирования украинского профессионального театра XX ст. сквозь призму творчества талантливого режиссера, народного артиста Украины Я. Т. Геляса. Охарактеризовано основные творческие достижения и новаторские поиски в режиссерском и актерском мастерстве.

Ключевые слова: театр, режисер-новатор, актер, героико-романтические традиции.

І. О. KUSIAK

**THE FORMATION OF UKRAINIAN PROFESSIONAL THEATER OF TWENTIETH
CENTURY IS REFLECTED THROUGH THE PRISM Y.T. HELYAS' WORK**

In article is analysed the formation of Ukrainian theater of twentieth century is reflected through the prism of work of talented producer, folk artist of Ukraine Y.T. Helyas. It is characterized his basic artistic achievements and innovative research in directing and acting.

Keywords: Theatre, producer-innovator, actor, heroic and romantic traditions.

Останні роки принесли чимало зрушень у розкриття та вивчення невідомих сторінок вітчизняної культури. Багато імен, подій та явищ протягом десятиліть не досліджувалися. Найбільш руйнівних наслідків завдала спроба вилучити із загального контексту ті імена, відсутність яких утворювала значне, навіть загрозливе провалля одразу в кількох галузях розвитку культури. Одне з головних завдань, яке стоїть перед сучасними дослідниками, – повернення цих імен до загальнокультурного обігу, вивчення творчої спадщини і діяльності тих, хто в умовах суворої дійсності, коли поле української культури являло собою необроблену ниву, покладали на власні плечі тягар копіткої, виснажливої праці одночасно на всіх ланках суспільно-культурного життя.

Не одну яскраву сторінку вписав у літопис українського сценічного мистецтва Тернопільський академічний драматичний театр ім. Т. Г. Шевченка. Завжди й у всьому

залишався сучасним: у виборі репертуару, у вимірі актуальності. Він дав перше сценічне життя багатьом творам вітчизняної та зарубіжної драматургії, утверджував високі гуманістичні принципи нашого сьогодення.

Дотепер залишається маловивченою і майже невідомою широкому загалові театральна діяльність народного артиста України Я. Т. Геляса, яка є яскравою сторінкою в історії українського театру ХХ ст. Саме театр, що за своєю природою є мистецтвом синтетичним, став тим перехрестям, на якому зішлись різноманітні знання, захоплення і таланти митця. Ярослав Томович Геляс у біографії Тернопільського театру ім. Т. Г. Шевченка посідає помітне місце. Понад десять років свого мистецького життя (1963–1974) віддав він колективу «шевченківців», працюючи одночасно головним режисером театру і актором. З його ім'ям пов'язані найбільші досягнення колективу, найзначніші його успіхи. За час діяльності Я. Геляса на посаді головного режисера театр вийшов на широкі простори, здобув республіканське і всесоюзне визнання. Немало молодих акторів завдячують йому своїм творчим зростанням, своїми успіхами на ниві театрального мистецтва. [10]

Театральна творчість Я. Т. Геляса потребує вивчення в контексті мистецьких, філософсько-естетичних пошуків, які відбувались в українському театрі ХХ століття. Його режисерська та акторська спадщина не тільки не досліджена, а навіть не опублікована в повному обсязі. Теоретичний та історичний аспект його театральної діяльності не відображений в жодному з досліджень творчості митця.

Мета статті – визначити роль сценічної діяльності Я. Т. Геляса у процесах формування українського професійного театру ХХ століття та вивчити творчість самого митця як цілісне художнє явище.

Великий майстер сцени, актор і режисер Ярослав Геляс народився 21 листопада 1916 р. в с. Терпилівка (тепер Підволочиського району). Навчався в Тернопільській гімназії. Акторську діяльність розпочав у мандрівному театрі під керівництвом Б. Сармаги, був хористом, робітником сцени, помічником режисера, контролером. Працював у мандрівній трупі ім. Івана Тобілевича разом із М. Бенцалем, Л. Кривицькою, І. Рубчаком та іншими відомими галицькими акторами.

Молодого юнака з чудовим голосом запросив до свого театру Йосип Стадник. Потім була робота в театрі ім. Лесі Українки у Львові. З того часу, як він виступив у ролі Михайла Гурмана в «Украденому щасті», каменярський дух став його супутником на все подальше творче життя. Так було і в роки роботи у Львівському театрі ім. М. Горького. Вчителем у ці роки став для Я. Геляса режисер В. Скляренко. В роботі з ним уперше на українській сцені було створено образ Чацького за твором О. Гриб'єдова «Лихо з розуму». Саме тоді Ярослав Геляс став митцем, який тяжіє до поетичної театральної стилістики, актором романтичного складу. Відтак у цій ролі його й закріпив М. Крушельницький. У 1949 р. він запросив Геляса до Харкова. Тут у 1950 р. творчим відкриттям було створення образу шекспірівського Гамлета. Уявити собі першого Гамлета на українській сцені допомагає картина художника Сахненка «Ярослав Геляс в ролі Гамлета». Роботу Геляса високо оцінила преса [7, с. 56].

У ці роки зміцніла творча дружба Ярослава Геляса з курбасівцями, зокрема з дружиною Леся Курбаса Валентиною Чистяковою. Вони були зайняті у виставі «Роки блукань» О. Арбузова. Не можна не згадати п'ять театральних сезонів, коли Я. Геляс працював у театрах Києва, Львова, Одеси, творив із такими самобутніми режисерами, як М. Крушельницький, Г. Юра, В. Василько. Вони збагатили творчу палітру митця, вивели на шлях самобутності, високої акторської і режисерської майстерності.

Понад десять років мистецького життя (1963–1974) Я. Геляс віддав Тернопільському театрові ім. Т. Шевченка. «Це дуже приємно, – писав він, – через багато років повернутися до рідного краю, ступити на сцену чудового театру, про який колись лише мріяв» [2].

Режисерським дебютом стала вистава «Ой, піду я в Бориславку» (за Іваном Франком), де він зіграв Івана Півторака.

Наслідуючи Л. Курбаса і М. Крушельницького готуючи нову зміну, як головний режисер, будував театр прийдешнього. Це позначилось у роботі над виставою «Дай серцю

волю, заведе в неволю» М. Кропивницького. Саме в цьому спектаклі, можливо, вперше з такою граничною визначеністю було відчутне формування власного режисерського почерку.

Тернопіль став своєрідною Меккою. На базі вистав театру влаштували семінари, симпозиуми, фестивалі. Головний режисер створив новий тернопільський театр. Після Тернополя Я. Геляс 22 роки працював у Закарпатському українському музично-драматичному театрі в Ужгороді. Тут він створив ряд фундаментальних вистав: «97» М. Куліша, «Жменяки» О. Томчанина, О. Гриба, «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького, «Украдене щастя» І. Франка. У цій виставі Я. Геляс виступив як режисер і як виконавець ролі Миколи Задорожного. Роль, що супроводжувала його все творче життя, наче свідок зростання художнього хисту митця. Ярослав Геляс проявив себе і як чудовий кіноактор, створивши ряд яскравих образів: Нідова («Чортова дюжина»), Романовського («Дума про Британку»), Штефана Дзвінки («Олекса Довбуш»), Івана Франка («Родина Коцюбинських»), Ганського («Помилка Оноре де Бальзака»), Михайла Павлика («Іван Франко»).

Як митець Ярослав Геляс – постать своєрідна та самотня. Небагато в Україні було режисерів, у творчості яких так виразно і послідовно проявлялися традиції героїко-романтичного театру. «Театр великої правди, який ми хочемо створити, – писав Я. Геляс, – неможливий без елементів новаторської сценічної романтики» [4]. Непримиренний противник всілякої «сірятини» на сцені, приземленої, натуралістично-побутової правдоподібності, він обстоює мистецтво великих почуттів і пристрастей, широких філософських узагальнень, гостродраматичних конфліктів і масштабних характерів. Щоправда, не завжди йому вдалося реалізувати свої художні задуми. Серед вистав, поставлених ним, є й прохідні, невисокої якості, проте в кращих своїх роботах він демонструє талант глибокий та оригінальний.

Театрально-критичний доробок Я. Т. Геляса кількісно дуже великий, і його внесок у розвиток вітчизняного театрального мистецтва є вагомим і значущим. Митець залишив нам свідоцтво очевидця становлення нової української драми. Він точно і доказово вказував на хиби і неточності, притаманні новим творам, визначав хвороби українського театру, українського актора. В його критиці актор-художник часом переважав аналітика, і саме в цьому полягає її своєрідність і привабливість.

Я. Т. Геляс був режисером таких вистав, як «Північна мадонна» братів Тур, «Марина» М. Зарудного, «Камінний господар» Л. Українки, «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького, «Лихо з розуму» О. Грибоедова, «Вільний вітер» І. Дунаєвського, «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, «Незабутнє» О. Довженка, «Бережи мою тайну» В. Собка. Високу мистецьку оцінку одержали постановки Я. Геляса «Ой, піду я в Бориславку», «Украдене щастя» І. Франка, «Дай серцю волю...» М. Л. Кропивницького, «Цар Іван Шишман» К. Зидарова, «Мати» К. Чапека, «Кум королю» М. Стельмаха, «Балладина» Ю. Словацького. Визначаючи в доробку „шевченківців” місце вистави «Незабутнє» О. Довженка, театрознавець І. Давидова пише: «Незабутнє» — своєрідний маніфест театру, новий, вищий ступінь у розвитку зовнішньої постановочної культури, в оволодінні режисерським мистецтвом і внутрішньою акторською технікою. Це взятий рубіж у ствердженні одної з різновидностей поетичного театру сучасності (героїко-романтичної) і в розвитку традиційної (образно-поетичної) лінії української сцени» [8].

Пафос, монументальність і окриленість образів, широта філософських роздумів-узагальнень, притаманні поетиці О. Довженка, виявилися близькими і Я. Гелясу, надихали його, будили творчу фантазію. І це, зрештою, привело до того, що йому пощастило піднятися до рівня Довженкового твору, знайти для нього відповідний сценічний еквівалент. Чи ненайважчим для постановника завданням було знайти збірний, узагальнений образ вистави, до якого сходяться і з якого випливають всі смислові, емоційні і дійові концепції. У пошуках такого образу Я. Гелясу добре прислужилися можливості суміжних мистецтв, зокрема мистецтва балету, пантоміми, кіно.

Загальний аналіз режисерського та акторського доробку Я. Т. Геляса засвідчив, що він митець перехідної доби, і його роботи тому яскраве свідчення. Традиційність і новаторство, народництво і модерн, вічне і злободенне парадоксальним чином злились воєдино у його п'єсах, відобразивши хитку картину світу, в якому він жив, невизначеність і несталість нових

ідей, стилів і напрямів, прагнення до нового і неспроможність розірвати остаточно зв'язок з минулим. Він був одним із перших, хто розпочав в українській, зрештою, і в світовій драматургії застосовувати нові методи і прийоми епічного театру, створював драматичні твори на основі масових сцен, поєднаних за принципом монтажу епізодів, вводив до драматичної тканини кінокадри.

Вистава «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Кропивницького, поставлена Я. Гелясом, відкрила для широкого загалу цілий ряд першокласних акторських талантів. Насамперед це стосується Володимира Ячмінського, блискучого виконавця ролі Івана Непокритого. Найбільше досягнення актора — цілковите перевтілення в образ, органічне злиття з ним. В. Ячмінський у своєму героєві розкрив високу культуру почуттів, невичерпний народний оптимізм, повсякчасну готовність бути там, де лихо, де людський біль і сльози, незважаючи на власний біль і власні сльози. Передав щедро, щиро, з такою мірою життєвої вірогідності, що стирається межа між сценою і дійсністю [5].

Оцінюючи критичну діяльність Я. Геляса, необхідно враховувати не тільки його мистецькі уподобання, насамперед спрямованість практичної діяльності в галузі театру та завдання, які він ставив перед сценічним мистецтвом. Так само, як й інші діячі вітчизняної культури, він вважав, що театр має бути осередком культурного і суспільного поступу, а для цього має бути професійним в широкому розумінні цього слова, нести зі сцени живе слово. Щоб зрозуміти творчість Я. Геляса, самотність його театральних починань, потрібно співвідносити їх із його розумінням призначення театру, з ідеєю, яка пронизувала все його життя й багатогранну творчість. Розглядати його театральну діяльність необхідно саме з цих позицій, інакше не можна досягнути її сутність.

Я. Геляс не тільки прагнув нести освіту, культуру і саме національну культуру в широкі народні маси, а й показати спільноті природні таланти, які криються в глибинах народу.

Ескіз, драматичний етюд, драма-казка, історична драма, інтермедія, драматичний нарис, драматична фантазія з живим образом, драматична картина – це далеко неповний перелік привнесених жанрових утворень, використаних Я. Гелясом. Незвичність і спонтанність створених режисером комбінацій не залишає сумнівів, що це не запозичення, а оригінальні, цілком авторські підходи. Важливо також підкреслити, що та увага, яку він приділяє визначенню жанру своїх драматичних творів, продиктована не бажанням вразити чи продемонструвати свою творчу дотепність, а це відбиток наполегливих творчих пошуків режисера.

Смислоутворюючим стрижнем драматичних колізій у виставах Ярослава Геляса постає протистояння споконвічних морально-етичних засад людського співіснування, поза якими поняття і явища людської особистості втрачають сакральний сенс. Концентруючи свою увагу переважно навколо амбівалентного освоєння морального та психологічного змісту життя, режисер розглядає своїх героїв як носіїв тих чи інших моральних категорій.

Акцентуючи увагу на ролі чуттєво-емоційного начала в запропонованій Я. Гелясом драматичній концепції дійсності, треба, однак, уточнити, що все це ніякою мірою не означає, що у його роботах відсутній динамізм «зовнішньої» дії, яка визначає напругу драматичної інтриги.

Роботи Я. Геляса, як, власне, і вся тогочасна драматургія, представляють собою доволі неоднорідне явище – і за вибором тем і сюжетів, і за арсеналом зображальних засобів, і за ступенем суб'єктивності світу. Перейнявшись новими «віяннями», що буквально сколихнули національне мистецтво, Я. Геляс відмовляється визнавати догмат будь-яких регламентаційно-естетичних обмежень. Він обирає шлях активних творчих пошуків, які конкретизуються в доволі своєрідному синтезі прийнятних і близьких його світобаченню елементів. Ця загалом характерна тенденція до диференціації різноступеневих стилістичних рядів залежно від тих конкретних завдань, які ставить перед собою митець, працюючи над кожною окремою виставою, проявилась у творчості Я. Геляса досить рельєфно. Залучаючи до створення своїх драматичних творів кожного разу нові, відмінні за своїми естетичними параметрами інтенції, Я. Геляс попри усю їхню внутрішню «різність», а іноді і відверту стилістичну суперечливість, домагається ефекту «стереофонічності» змісту своїх вистав, що, вочевидь, є тією домінантною

властивістю творчого обдарування драматурга, яка визначає самобутність і «нестандартність» його художнього мислення.

Щедрою та плідною була театральна діяльність народного артиста УРСР Я. Геляса як актора і режисера. Його працю з колективами характеризує майстерність перевтілення актора в роль, емоційно-психологічне розкриття внутрішнього світу героя, екранізація кращих вистав у кіно й на телебаченні, відновлення давніх традицій музичного театру.

Вистави Я.Геляса дійсно не дають повної картини про стилістичну еволюцію, про його творчий набуток – це цілісна естетична система. Просто між окремими виставами Я. Геляса попри усю їхню художньо-стилістичну «самодостатність» існує глибокий внутрішній зв'язок, який простежується лише на рівні узагальнюючих тенденцій художнього методу і в деяких «наскрізних» мотивах, які ніколи не зникають з творчості режисера, хоч і значною мірою модифікуються відповідно до тих творчих завдань, які він ставив перед собою.

Гостре відчуття духу часу дозволило Я. Гелясу вловити і відтворити основні рушійні тенденції, характерні для своєї соціально-культурної епохи. Але історичні суперечності доби проявились не тільки в художній тканині поставлених вистав, а й у його свідомості, і, зрештою, особистій долі. Потрапляючи в театр, п'єса з оригінальної і цілком самостійної художньої епістемі мимоволі перетворюється на первісну матрицю, на базі якої театр витворює власний творчий продукт – виставу. Я. Геляс належить до тих режисерів, чий творчий доробок успішно здолав випробування театром. Майже всі його драматургічні візії мали сценічну історію, а деяким з них судилося стати справжніми подіями у театральному житті свого часу. Він справедливо вважався репертуарно популярним режисером. Якби ж свого часу проводили модні сьогодні рейтингові дослідження, то у цьому гіпотетичному «конкурсі» перші місця за кількістю здійснених постановок, безперечно, вибороли б вистави Я. Геляса.

Методи Я. Геляса впевнено увійшли до репертуару професійних театральних колективів, де вони набули тієї повноти естетичного буття, якої драматургічний твір набуває тільки на сцені.

Отже, Ярослав Геляс як творча постать є однією з найяскравіших особистостей ХХ ст. в українському театрі, проте донині немає монографічного дослідження його методів режисерської роботи з повним їх висвітленням, а також відсутнє наукове обґрунтування його креативно-новаторської мистецької діяльності. Ім'я та доля цього актора і режисера безпосередньо пов'язані з процесами формування та становлення українського театру, що обумовлює необхідність більш ґрунтовного дослідження його творчого життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бубній П., Матейко Р. Його священний храм: 80 років від дня народження Ярослава Геляса / П. Бубній, Р. Матейко // Вільне життя. – 1996. – 22 листопада.
2. Геляс Я. Любіть театр / Я. Геляс // Вільне життя. – 1963. – 3 листопада.
3. Геляс Я. Особиста відповідальність митця / Я. Геляс // Культура і життя. – 1971. – 15 квітня.
4. Геляс Я. Сповідуючи новаторську романтику / Я. Геляс // Український театр. – 1970. – №1. – С. 7.
5. Давидова І. Акторська дружба поколінь: [Про акторів Тернопільського театру Я. Геляса і В. Ячмінського] / І. Давидова // Молодь України. – 1968. – 31 травня.
6. Давидова І. З гнізда Курбаса / І. Давидова // Демократична Україна. – 1995. – 12 грудня.
7. Давидова І. М. Ярослав Геляс / І. Давидова – К.: Мистецтво, 1986. – С. 56 – 71.
8. Давидова І. Традиції сьогодні: [«Незабутнє» О.Довженка] / І. Давидова // Культура і життя. – 1968. – 11 серпня.
9. Загребельний П. Маєстро театру й кіно: (Я. Геляс) / П. Загребельний // Свобода. – 1996. – 19, 26 листопада.
10. Корнієнко О.З. Тернопільський театр імені Т.Г.Шевченка / О.Корнієнко – К.: Мистецтво, 1980. – 102 с.
11. Крушельницький М. Современность-источник вдохновения / М.Крушельницький // Знамя коммунизма.– 1958. – 13 июня.

12. Кусенко О. Майстер сцени / О.Кусенко // Радянська Україна. – 1984. – 17 листопада.
13. Лучко Л. Ярослав Геляс / Л. Лучко // Вільне життя.– 1960.– 21 червня.
14. Мельничук Б. Рідний Ярослав Томович / Б. Мельничук // Вільне життя. – 1991. – 15 листопада.
15. Ротар Д. «Яке знання доби, народу, душі людської»: (Я. Геляс) / Д. Ротар // Русалка Дністрова. – 1996. – 21 листопада.

УДК 7.036.1

Г. В. БАБИНСЬКА

СУЧАСНА УКРАЇНЬСЬКА ДРАМАТУРГІЯ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: РЕАЛЬНІСТЬ ЧИ ВІРТУАЛЬНІСТЬ

У статті розглядається творчість українських драматургів через призму засвоєння їхніх творів театральними-мистецькими колективами України. Аналізується панорамність їх сценічних втілень та актуальність проблематики. Зосереджена увага на проблемах та пошуковості розвитку молодшої української драми.

Ключові слова: сучасна українська драматургія, український театр, сценічні втілення, актуальність тематики, проблеми розвитку.

А. В. БАБИНСКАЯ

СОВРЕМЕННАЯ УКРАИНСКАЯ ДРАМАТУРГИЯ КОНЦА ХХ – НАЧАЛА ХХІ В.: РЕАЛЬНОСТЬ ИЛИ ВИРТУАЛЬНОСТЬ

В статье рассматривается творчество украинских драматургов сквозь призму усвоения их произведений театральными-художественными коллективами Украины. Анализируется панорамность их сценических воплощений и актуальность проблематики. Сосредоточено внимание на проблемах и поисках путей развития молодой украинской драмы.

Ключевые слова: современная украинская драматургия, украинский театр, сценические воплощения, актуальность тематики, проблемы развития.

A. V. BABYNSKA

MODERN UKRAINIAN DRAMA END OF XX – BEGINNING OF XXI CENTURY. REALITY OR VIRTUALITY

In the article the work of Ukrainian drama through the prism of their works mastering theater and art groups in Ukraine. Analyzed panoramic of their stage incarnations and relevant issues. Focus on the problems and searching of development of young Ukrainian drama

Keywords: modern Ukrainian drama, Ukrainian theater, staging, urgency of issues, development problems.

Теза про відсутність сучасної української драматургії не нова. Вона стала предметом гострих дискусій літературознавців, а особливо театрознавців, оскільки саме цей рід літератури визначає ідейно-тематичне спрямування і творчий рівень театру. На «глибоку системну кризу», на брак «нових ідей і, чи не найперше, національного художнього самоусвідомлення» вказує аналіз драматургії у «Сучасній українській літературі» [11, с. 445], що вже у шкільних навчальних закладах формує думку стосовно новітніх тенденцій розвитку епосу та лірики, проте на драматургію відводиться всього один абзац.